

Prikazi knjiga / Review Article

Fait Muedini, *Sponsoring sufism – How Governments Promote „Mystical Islam“ in their Domestic and Foreign Policies*, New York: Palgrave Macmillan US, 1. izdanje, 2015. Str. 219, ISBN 978-1-137-52107-1.

Nasilje i terorizam, religijski ili nereligijski, kao tema u javnim diskusijama već godinama ima širok okvir, a u vezi s tim postoji veliki broj naučno-istraživačkih rasprava i objavljenih radova. Prijelaz iz XX u XXI stoljeće obilježen je i pojavom čestih terorističkih napada koje pojedine grupacije čine „u ime i zarad vjere“. Mnoge muslimanske zemlje, suočene s ovom problematikom, izlaz pokušavaju pronaći u „*umjerenom islamu*“, kako oslovljavaju sufizam, ali to čine, prije svega, iz političkih i osobnih razloga.

Knjiga *Sponsoring sufism – How Governments Promote „Mystical Islam“ in their Domestic and Foreign Policies* / *Sponzoriranje sufizma – kako vlade promoviraju „mistični islam“ u domaćoj i inostranoj politici* ubraja se u žanr studija o religiji i politici i predstavlja štivo u kojem Meuedini, u svome istraživačkom fokusu, temeljito i otvoreno analizira ulogu sufizma u inostranoj i domaćoj politici, s posebnim osvrtom na ulogu i značaj sufizma u politikama islamskih zemalja Alžira, Maroka, Pakistana, Uzbekistana, ali i neislamskih zemalja Velike Britanije i SAD-a i Rusije.

Svrha, kao i poruka ove knjige sadržana je u potrebi čovječanstva da u domaćoj i inostranoj politici pronađe odgovarajuće module u sprečavanju aktivnosti terorista i ekstremnih grupacija. Ta potreba, na globalnom nivou, posebno je naglašena nakon napada na Svjetski trgovački centar u New Yorku 11. septembra 2001. godine. Uslijedile su mnogobrojne rasprave i diskusije, napisane mnoge studije o islamu, koje su odvele u dihotomiju i, prema mišljenju Mamdanija, imale negativan ishod – *podjelu muslimana na dobre i loše*.(1)

Političke vođe muslimanskih zemalja, poput Alžira, Maroka, Pakistana, Rusije, Uzbekistana, ali i vlade zapadnih zemalja – Sjedinjenih Američkih Država i Velike

Britanije nastoje iskoristiti sufizam i sufije, zbog njihove, uglavnom, apolitične uloge, u domaćoj i inostranoj politici. Međutim, iako to čine iz više razloga, prvenstveno su rukovođeni ostvarivanjem političkih ciljeva.

U prvom poglavlju Muedini analitički raspravlja o sufizmu i političkoj ulozi sufija u prošlosti, ali i u savremenom dobu. Pojmovi *tesavvuf* ili *sufizam* vrlo su složeni počev od etimologijskog do teoretskog značenja i različito se tumače. Pojedini zapadni orijentalisti izjednačavaju ga s pojmom *misticizam* i smatraju ga sastavnim dijelom službenog islama. Neki ga, pak, smatraju potpuno suprotnim islamu, a neki tvrde da je nastao nakon evropske kolonizacije muslimanskog svijeta. Autor, opravdano, posebno naglašava da je tumačenje sufizma kao apolitičnog samo pogrešna predrasuda, proistekla, vjerovatno, iz poimanja sufizma kao načina suzdržavanja od ovozemaljskoga svijeta. To potvrđuje činjenicama da su, historijski, sufije vrlo često podržavali pojedine sultane, ali ih i kritikovali u situacijama kada su odstupali od islamskih temelja čineći nepravdu i nasilje. Također, u kolonijalnom dobu sufije su pružile jak i vrlo značajan otpor kolonijalizmu. Sufijski otpor prerastao je u jake antikolonijalne pokrete, poput mehdijskog i sanusijskog, s vrlo značajnom političkom ulogom u Sudanu, Libiji, a kasnije i u drugim zemljama.

Tokom historijskog razvoja političke i religijske svijesti Maroka sufizam je imao značajan utjecaj. Sufizam na tlu Maroka prisutan je već od početka XI vijeka, a sufije su bile prisutne u religijskoj, političkoj i ekonomskoj sferi i vrlo često predstavljali prijetnju religijskim i političkim vođama. Tokom XVII i XVIII vijeka dilaije i nasirije imale su ključnu ulogu u lokalnoj trgovini Maroka. Međutim, početkom XIX vijeka počinje slabiti politička i društvena uloga sufijskih redova, a sve više jača utjecaj vehabija i selefija, koji osuđuju sufijsku tradiciju, ali je, ipak, ne odbacuju u potpunosti. Iako su selefijske i vehabijske vođe zadobile podršku većine političkih lidera, sufije nastavljaju politički djelovati. Često su predstavljali veliki izazov kolonijalnoj vlasti i domaćim predstavnicima vlasti, kao što je bio šejh Muhammed b. 'Abd al-Kabir al-Kattani, koji je 1909. godine proglašen heretikom. S obzirom na to da su sufijske institucije – tekije bile polazna mjesta za okupljanje i jačanje političke svijesti, marokanske vlasti počinju vršiti kontrolni nadzor nad ovim ustanovama. Pokušaj držanja religije pod kontrolom marokanske državne vlasti počinje jačati stjecanjem nezavisnosti i biva nastavljeno u kasnijem periodu. Dolaskom na vlast kralja Muhammeda VI, 1961. godine to nastojanje postalo je intenzivnije. Devedesetih godina dolazi do jačanja političkih reformističkih partija, koje na izvjestan način predstavljaju opasnost za vlast kralja Muhammeda VI. U trećem poglavlju autor analitički proučava i obrazlaže razloge i faktore koji su utjecali na uključivanje sufizma u politički život Maroka. Uključivanje sufizma u političke sfere društvenog života uslijedilo je nakon niza terorističkih napada u Maroku 2003. godine. U nastojanjima da se radikalnim islamistima suprotstavi zakonskim odredbama, ali i drugim sredstvima, prvenstveno radi ostvarenja političkih ciljeva, kralj Muhammed VI počinje jačati javni

interes prema sufizmu. Na političkoj sceni posebno mjesto zauzima sufijsko bratstvo bušišije, kao kaderijski ogranak, osnovano 1942. godine među berberskim plemenima. Marokanska vlada je 2002. godine bušišije proglasila najjačim sufijskim bratstvom Maroka, a iz njegovih redova počinje birati i svoje ministre, što je dovelo do jačanja obrazovnih prava i prava žena u društvu. Za pridobijanje sufijske moći u političke svrhe kralj Muhammed VI koristi se različitim sredstvima – jačanjem sufijskih javnih kulturnih i religijskih manifestacija, a posebnu pažnju skrenuo je i u svome otvorenom pismu, u kome je između ostalog naglasio:

...Ovo okupljanje održava se pod mojim pokroviteljstvom kako bi pokazao koliko se brinem za sunitski sufizam u svojstvu emirul-mu'minina i čuvara vjere. Sufizam je doista jedan od karakterističnih duhovnih i etničkih elemenata marokanskog identiteta. To je u potpunosti u skladu s blagoslovljenim Sunnetom i nepromijenjenim Šeriatom... (81)

U četvrtom poglavlju, Muedini historijskom metodom utvrđuje prisustvo sufizma i sufija na prostorima Indijskog potkontinenta i Jugoistočne Azije već od kraja X vijeka. Na širokom geografskom prostoru susretala su se različita sufijska bratstva – čistije, suhraverdijje i mnoga druga, razvijajući specifične karakteristike sufijskog identiteta. Autor se posebno osvrće na društvenu ulogu koju u tom identitetu imaju šejhovi i pirovi te svetost sufijskih turbeta, koja su obilježja ne samo vjerskog već i nacionalnog identiteta. Sufizam je na prostorima Indije bio prisutan od najranijih dana, a sufijski šejhovi, posjednici zemljišta, zadobili su veliku pažnju i poštovanje političkih vođa. Društveni značaj i ulogu šejhova i derviša prepoznavali su čak i britanski kolonizatori, koji su nastojali da sufije aktivno uključe u lokalne zajednice. Zato su 1900. godine donijeli *Zakon o otuđenju zemljišta kojim se nepoljoprivrednom stanovništvu zabranjuje stjecanje u ruralnim oblastima* (103). Radi ostvarivanja političkih ciljeva i indijski vladari su uključivali sufizam u svoje političke i nacionalne programe. Tako su Ejub Kan i Zulfikar Ali Bhutto, prema mišljenju Ewinga, „iako različiti u temeljnim načelima, htjeli su izbjeći izravno sudjelovanje uleme u politici“, ali su, također, „željeli identificirati svoje vlade s islamom, te su odlučili identificirati se s doktrinama sufizma kako bi stvorili za sebe vezu s religijskim autoritetom“ (105). Naprimjer Zulfikar Ali Butto tokom svoga mandata ponekad se predstavljao kao „božanski nadahnut vodič i učitelj“, prisustvovao je važnim sufijskim ceremonijama i događajima, a njegov mezar izgrađen je po ugledu na sufijska turbeta. Ustvari, „Ejub Khan i Bhutto, kao sekularisti, povezali su se sa sufijskim turbetima kako bi se identificirali s vjerskim autoritetom i time legitimirali svoju političku moć“ (107). Nakon sukoba u Pakistanu 1984. godine, predsjednik Zija ul-Hakk pozvao je sufije na kongres, što Buehler smatra „političkim potezom kako bi uspostavio svoju dodatnu političku moć i podršku sufizma, budući da je prepoznao svoju utjecajnu ulogu u društvu“ (106). Autor analitički i objektivno zaključuje da su pakistanske vlasti namjeravale koristiti sufizam kako bi promovirale određenu vrstu islama,

odnosno „umjerenu“ poruku, punu ljubavi i tolerancije, a sve s ciljem kako bi se uspješnije odbranile od revolucionarnih islamista i terorista iz zemlje i inostranstva. Veliki protivnik sufizma, sufija i sufijskih turbeta jesu selefije i talibani, te je u periodu od 2005. do 2009. godine izvršen niz terorističkih napada na sufijska turbeta. Kao odgovor na terorističke napade izvedene u maju 2009. godine sufijska skupina formirala je vijeće (SIC) koje broji više od 60 različitih stranaka koje su izložene napadima protiv sufija, kao i drugih skupina koje ne odgovaraju terorističkoj i revolucionarnoj ideologiji ili sistemu vjerovanja. Osim sufija Barelvi skupine, u SIC su uključene i političke stranke kao što su Džami'at ul-islam, JAS i mnoge druge.

U petom poglavlju Muedini ističe da je sufizam u Rusiji i bivšim sovjetskim republikama, kao i u zemljama spomenutim u prethodnim poglavljima, odigrao značajnu ulogu tokom historije. Hronološkim redoslijedom utvrđuje da je u regiji Dagestana sufizam prisutan od početka XI vijeka, a nakšibendijski i kadirijski hanikasi, podizani diljem regije imali su veliki značaj u obrazovanju muslimana. Do kraja XVII vijeka sljedbenici nakšibendijskog, kadirijskog, jesevijskog i kubrevijskog derviškog reda bili su prisutni na velikom prostoru koji je obuhvatao Čečeniju i Sjeverni Kavkaz.

Ruskom okupacijom sjevernokorejske oblasti 1700. godine pojedini šejhovi dobijaju i političku ulogu u borbi protiv okupacije. Nakšibendija Mensur Ushurma pobijedio je ruske snage na rijeci Zunzha 1785. godine i nastavio okupljati stanovnike u borbi protiv ruskih snaga. U sukobima od 1830. do 1859. godine tri dagestanska imama Gazi Muhammed, Hamza Bek i Šamil snažno su se suprotstavili državnim snagama. Osim toga, nakšibendije i kadirije podržavale su borbe u Dagestanu i Čečeniji, tako da je ruska vlada poduzela niz mjera kako bi ograničila sufijsko djelovanje. Mnogi su likvidirani ili prognani u Sibir i Osmansku državu, a cilj poduzetih mjera bio je ekonomski i politički slomiti utjecaj sufijskih šejhova. U kasnijem periodu ruska vlada oduzela je vakufsku imovinu, zatvorila džamije i sufijske institucije i zabranila djelovanje sufizma, a u doba Staljinove vladavine represivne mjere znatno su pojačane. Autor primjećuje da se s dolaskom Gorbačova na vlast situacija mijenja te se položaj sufizma poboljšava. Međutim, sufizam u Rusiji svoj preporod u političkom životu počinje dobijati krajem devedesetih godina XX vijeka, s jačanjem utjecaja vehabija. Iako se u čečenskom ratu zajedno suprotstavljaju istom neprijatelju, sufije imaju drugačiji stav u odnosu na vehabije, koje odbijaju svaku vrstu dogovora s Moskvom. Upravo ovakav sufijski stav doprinijet će tome da ruska vlada, u političke svrhe, započinje popularizirati sufizam. Dozvolila je obrazovanje sufijskih predstavnika i umjerenih vjerskih vođa na sedam islamskih univerziteta u Moskvi, Tataristanu, Bashkirkostanu i u četiri republike Sjevernog Kavkaza, uključujući i Dagestan. Osnovan je i fond za podršku islamskoj kulturi, znanosti i obrazovanju u Kremlju. Sasvim opravdano, Muedini zaključuje da je namjera takvog programa jasna: Vlada pokušava kontrolirati i promicati vrstu islama koja odgovara njenim

interesima, ili koju smatra prihvatljivom (137). U sljedećem potpoglavlju autor razmatra ulogu sufizma na prostorima Čečenije, gdje sufizam dobija veliku podršku od Kadirova, koji se – „kada je riječ o religiji (i državnoj zabrinutosti zbog nasilnih islamskih akcija), pozvao na važnost sufizma“ (139). Implementirao je sufizam u svjetovno i religijsko obrazovanje, a u javnom životu podržava mnogobrojne sufijske manifestacije i prisustvuje istim. Druga ruska država, Uzbekistan također je primjer promicanja sufizma u borbi protiv terorizma i svih skupina koje bi narušile političku moć. Islam Karimov, uzbekistanski politički vođa, započeo je promoviranje sufizma devedesetih godina. U tom smislu postavio je sufiske predstavnike na državne pozicije, preimenovao nazive ulica iz komunističkog doba i pojačao komunikaciju s nakšibendijama izvan Uzbekistana. Također, sufizam je prisutan i u javnim medijima, a podržano je obnavljanje turbeta Ahmeda Jesevije i Behaudinna Nakšibenda.

U šestom poglavlju autor u fokus stavlja prisustvo sufizma na Zapadu. Trenutno u Velikoj Britaniji postoje mnogobrojne sufijske skupine, poput balevrija i nakšibendija, a u posljednjoj deceniji prisutne su kaderije, mevlevije, čistije i tjanije. Suočena s pojavom terorizma, Velika Britanija je pojedinim zakonima (*Zakon o terorizmu 2000. i 2006. godine*) pokušala prevazići probleme, ali naišla je na osudu nevladinih organizacija za ljudska prava i tvrdnje da se time ograničavaju slobode govora. U borbi protiv islamskog terorizma i radikalizma, britanska vlada i islamske zajednice promoviraju sufizam. U tom pogledu 2005. godine u Londonu je osnovano SMC (Sufijsko muslimansko vijeće), nastalo kao potreba „umjerenih muslimana“ da se suprotstave nasilnom ispoljavanju islama. SMC je bio povezan s nakšibendijskim šejhom na Kipru Nazimom Hakkanijem. Poput Velike Britanije, i Sjedinjene Američke Države intenzivirale su borbu za pronalaženje načina sprečavanja terorizma. Jedan od značajnih poteza u suprotstavljanju terorizmu jeste i konferencija održana u Nixon Centru u Washingtonu, koju je organizirao Zeyno Baran (2003). Iznijeta je platforma prijedloga koja je sufizam prepoznala kao istinsku snagu u borbi protiv terorizma. Preporučeno je da se sufizam uvede u obrazovni program, te da se distribuiraju i prevedu književna djela istaknutih sufijskih predstavnika, s posebnim naglaskom na Behauddina Nakšibendija, te da se, ponovno, rekonstruiraju i otvore sufijska turbeta za obilazak, kao sastavni dio sufijske tradicije

U završnom dijelu Muedini objektivno zaključuje da političke vođe zemalja poput Alžira, Maroka, Rusije, Uzbekistana, Afganistana i mnogih drugih islamskih, kao i neislamskih zemalja poput Velike Britanije i SAD-a u sufizmu prepoznaju „umjereni“ islam i koriste ga u borbi protiv ekstremnih skupina, ali i za ostvarenje drugih političkih ciljeva. Sasvim argumentirano tvrdi da sufizam nije apolitičan, da ima određenu političku, ekonomsku i društvenu ulogu, koja svakog dana postaje sve jača, te opravdano, ostavlja otvorenim pitanje – Šta će se dogoditi kada autoritativne vođe shvate da su sufijske vođe postale izuzetno politički jake i moćne?

U svome temeljitom obrazlaganju, argumentirano, autor nas podsjeća da bez obzira na sufijsku tolerantnost, miroljubivost i otvorenost prema svima – neovisno o nacionalnoj, religijskoj, kulturnoj i drugoj opredijeljenosti, uloga sufizma nije uvijek apolitična.

Historijskom metodom dokazuje prisustvo sufizma i različitih derviških redova na prostorima Alžira, Maroka, Pakistana, Uzbekistana i Rusije već od početka XI vijeka i njihove veze s predstavnicima vlasti. Analitički, na temelju opisanih primjera, zaključuje da je važnost sufizma i islama u historiji političkih pokreta prilično očita. Sufizam je imao ekonomsku, društvenu i političku ulogu, koja je posebno naglašena u borbi protiv zapadnog kolonijalizma, u ličnostima pojedinih šejhova poput Muhammeda b. 'Abd al-Kabira al-Kattanija, Gazi Muhammeda, Hamze Beka, Mensura Ushurma i drugih.

Sufizam je bio i može biti povezan s politikom, a političke vođe promoviraju sufizam kao političku strategiju u različite svrhe. Autor nudi dovoljno dokaza da su vlade različitih zemalja zainteresirane za promoviranje i sponzoriranje sufizma, ali ne iz religijskih ili sufijskih ubjeđenja, već radi vlastitih političkih interesa. Političke vođe muslimanskih i nemuslimanskih zemalja, autoritativne ili liberalne, nastoje iskoristiti sufizam u inostranoj i domaćoj politici kao način borbe protiv terorizma i zaustavljanja bilo kakvih manje tolerantnih i pogrešnih interpretacija islama. Neki, poput marokanskog kralja Muhammeda VI, podržavaju sufizam zato što je tolerantniji u usporedbi s drugim islamskim tumačenjima, ali i kako bi ograničio utjecaje stranaka PJD i JC.

Posebno detaljno, i na temelju ogromnog broja relevantne literature, piše o najčešćim razlozima zbog kojih političke vođe sponzoriraju i promoviraju sufizam i o privilegijama sufizma u odnosu na druge religijske grupacije. Sasvim otvoreno i kritički, u više navrata naglašava da, bez obzira na značajnu ulogu sufizma u sprečavanju terorizma, bilo kakvo protežiranje jedne religijske skupine naspram drugih neminovno vodi međusobnoj konfrontaciji i sukobima, te kršenju socijalno-ekonomskih, građansko-političkih i drugih ljudskih prava i sloboda.

Također, sa jednako snažnim uvidom, Muedini obrazlaže i analizira historijske, religijske, političke, kulturne, etičke i društvene razloge prihvatljivosti sufi - ma od strane velikog broja muslimana:

Mlade Maroka privlači sufizam zbog tolerantnosti, načina tumačenja Kur'ana, odbacivanja ekstremizma i odnosa prema modernosti. U sufizmu pronalaze način da uživaju u umjetnosti, muzici i ljubavi bez napuštanja duhovnih i vjerskih obaveza. (183)

Knjiga je strukturirana u logički poredana poglavlja, a sva su poglavlja itekako važna, korisna za pluralna religijska, kulturna i politička društva, i podsticajna za iznalaženje rješenja u sprečavanju terorizma na globalnom nivou.

U ovome djelu primijenjen je analitički i komparativno-historijski model kako bi se razumjeli problemi s kojima se suočilo savremeno društvo islamskih i

neislamskih zemalja. Djelo predstavlja jedan novi pristup u promatranju sufizma i pokušaj pronalazjenja novih rješenja u sprečavanju terorizma i jačanja ekstremnih grupacija.

Autor nije zanemario niti ostavio po strani etičke vrijednosti sufizma, na koje se, u svojim političkim programima, pozivaju političke vođe oslovljavajući ga najčešće riječima „umjereni islam“. Također, tu su i mnoge deklaracije o ljudskim pravima nevladinih organizacija, koje naglašavaju sufijske vrijednosti i načela, a ona bi se mogla svesti na sufijske principe – *ljubav, toleranciju i univerzalno bratstvo*.

Knjigu preporučujemo ne samo zato što predstavlja jedan novi način promatranja uloge i značaja sufizma i što nudi djelimično rješenje u prevazilaženju terorističke i nasilničke problematike već i zato što se savremeni čovjek nalazi u dubokoj moralnoj krizi. Ta kriza svakog dana postaje sve dublja i dublja, usljed konstantnog pada moralnih vrijednosti. Sufizam nudi sistem vrijednosti koji ne samo da može zaustaviti moralno propadanje već i uzdići čovjeka na viši nivo i pomoći mu u poštovanju vrijednosti drugog i drugačijeg. Jer nedostatak poštovanja drugog i drugačijeg vrlo često vodi u ekstremne oblike ponašanja.

Azra Medara